

УДК 332.12

АНАЛІЗ МЕТОДИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

Дериховська Вікторія Ігорівна,

к.е.н.

доцент кафедри статистики і економічного прогнозування
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,
м. Харків, Україна

derykhovskayav@gmail.com

Анотація. У статті визначено сутність поняття «економічна безпека», обґрунтовано актуальність оцінювання рівня розвитку окремих територій країни та проаналізовано методичний інструментарій оцінювання економічної безпеки регіону на підставі виокремлення переваг та недоліків існуючих підходів.

Ключові слова: метод, індикатор, рівень, регіон, територія, економічна безпека.

Для людства перманентним питанням було, є та буде питання безпеки, оскільки саме рівень безпеки визначає соціальне становище людини в суспільстві, знижує існуючу економічну, політичну, соціальну напругу в країні, виступає гарантом незалежності території та індикатором її економічного зростання.

Одним із вагомих індикаторів формування ефективної економічної системи країни, що створює передумови для реалізації її національних інтересів, протидіє внутрішнім та зовнішнім загрозам і ризикам, гарантує сталий розвиток національної економіки, стабільність економічного життя країни на всіх рівнях: міжнародному (мегарівень), державному (макрорівень), регіональному (мезорівень), рівні підприємства сім'ї та особи (мікрорівень) є економічна безпека.

Надаючи визначення складному та багатогранному поняттю «економічна безпека» варто врахувати, її структурні та функціональні складові. Так, враховуючи інституційні особливості державного управління, потенційні загрози та пріоритети у різних сферах економічної, соціально-демографічної, фінансової

діяльності, більшість науковців [1; 2; 3] виокремлюють наступні взаємопов'язані структурні складові економічної безпеки: виробнича (сировинно-ресурсна) безпека; демографічна безпека; енергетична безпека; зовнішньоекономічна безпека (зовнішньоторговельна); інвестиційно-інноваційна (інноваційно-технологічна) безпека; макроекономічна безпека; продовольча безпека; соціальна безпека та фінансова безпека. Доцільно зазначити, що цей перелік структурних складових не є вичерпним та може бути розширеним відповідно до поточних змін та стратегічних, національних інтересів держави.

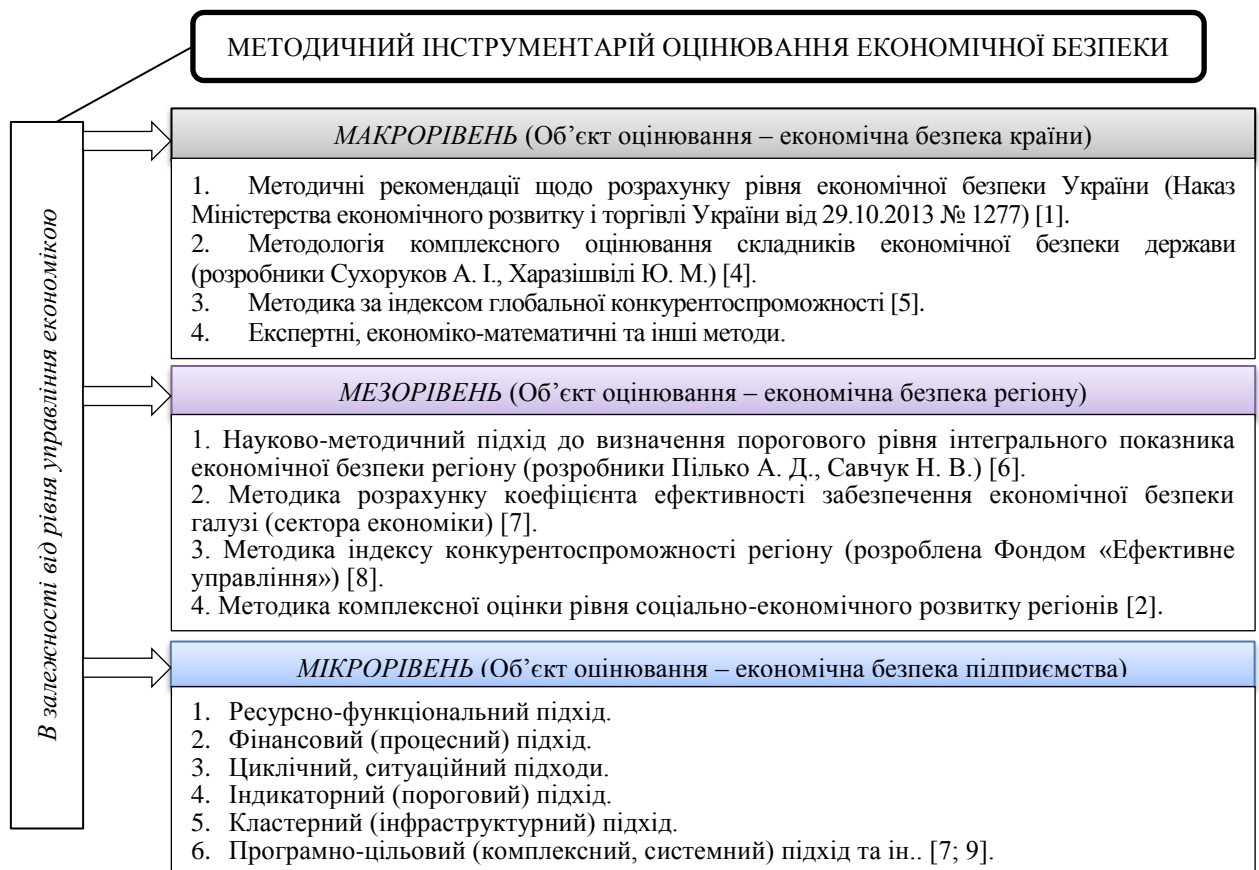
В свою чергу, виступаючи підсистемою національної безпеки країни, економічна безпека забезпечує та виконує певні функції, тобто економічна безпека виступає матеріальним підґрунтям національної суверенності, що визначає реальні можливості у забезпеченні належного функціонування всіх інших видів безпеки та їх елементів (продовольчої, екологічної, технічної, військової тощо).

Рівень економічної безпеки країни визначає загальний стан безпеки її територій, який оцінюється критеріями або індикаторами у певний період часу. В свою чергу, під критерієм економічної безпеки країни слід розуміти оцінку стану економіки, що вимірюється певним набором показниками, що відображають сутність економічної безпеки. З огляду на це, критеріальна оцінка економічної безпеки містить у собі наступні оцінки: 1) ресурсного потенціалу, а також можливостей його розвитку; 2) рівня ефективності використання капіталу, ресурсів, праці та його відповідності рівневі в розвинутих країнах, а також рівневі, за якого загрози зовнішнього, внутрішнього характеру зводяться до мінімального значення; 3) конкурентоздатності економіки; 4) цілісності території країни та її економічного простору; 5) незалежності, суверенітету, можливості протистояння зовнішнім загрозам різного рівня; 6) умов вирішення або запобігання соціальних конфліктів, соціальної стабільності. Сутність економічної безпеки реалізується також у системі показників, які мають назву – індикатори економічної безпеки країни. Розрізняють фінансові, соціальні та економічні індикатори.

Аналізуючи профільну наукову літературу, можна зробити висновок про наявність значної кількості різноманітних підходів та методів щодо оцінювання

стану економічної безпеки країни. Всі вони відрізняються різними підходами до тлумачення функціональної та структурної складових поняття «економічна безпека», інструментарієм відбору показників (індикаторів), що покладені в основу оцінювання рівня економічної безпеки, безпосереднім набором показників та відповідним рівнем використання розроблених методик (мега-, макро-, мезо- та мікрорівень). Поєднує ці методичні підходи спільна мета – забезпечення комплексного та адекватного оцінювання економічної безпеки.

Так, на рис. 1 наведено класифікацію найбільш розповсюджених методів (підходів) оцінювання економічної безпеки відповідно до рівня управління економікою країни.

Рис. 1. Класифікація основних методів та підходів щодо оцінювання економічної безпеки

Доцільно зазначити, що економічна безпека країни безпосередньо залежить від рівня та стану економічної безпеки регіонів, соціально-економічний та природно-ресурсний потенціал території яких має бути

взаємопов'язаним та збалансованим задля забезпечення стійкого розвитку економіки, підтримки її конкурентоспроможності як на національному, так й міжнародному рівнях. Тобто, закономірним буде припущення, що від гармонійного та сталого розвитку окремих територіальних одиниць, що, в свою чергу, мають своєрідний ресурсний потенціал, характерні виробничо-господарські, соціокультурні особливості та функціональну спеціалізацію, що визначає тип та структуру економічної системи, її внутрішній механізм відтворення та розгалуженість зв'язків, залежить соціально-економічний комплекс країни, зміцнення рівня її економічної безпеки.

Також одним із головних завдань (функцій) економічної безпеки країни є протидія та стійкість по відношенню до зовнішніх та внутрішніх загроз. Останні з яких, зазвичай, носять регіональний характер і тому мають бути врахованими під час визначення загального рівня економічної безпеки країни.

Економічна безпека регіону, в умовах обмеженості ресурсів та постійної протидії дестабілізуючим чинникам зовнішньої середовища, покликана забезпечити стабільний соціально-економічний розвиток та саморозвиток території, створити передумови для економічної незалежності регіону задля досягнення його інтересів в межах національної економіки. Більш того, враховуючі низку реформ, одне з провідних місць у якій відводиться реформі децентралізації, що починаючи з 2014 р. активно впроваджується в Україні, актуальність питання економічної безпеки регіонів в цілому та методологічне підґрунтя оцінювання її рівня зокрема є нагальним та таким, що потребує детального дослідження.

Важливість оцінювання саме рівня ЕБ регіону також пояснюється особливістю економіки мезорівня, оскільки їй притаманні максимальна наближеність ресурсної бази та ефективності її використання до населення території, оперативність у впровадженні змін (управлінських та соціально-економічних перетворень).

Враховуючи вищезазначене, проаналізуємо більш розгорнуто саме методичний інструментарій оцінювання економічної безпеки регіону. Так, найбільш поширеними методами (підходами) є методи експертної оцінки,

методи аналізу та обробки сценаріїв, методи інтегрованої оцінки, моніторинг основних соціально-економічних показників розвитку території та співставлення їх з пороговими значенням, методи оптимізації, теоретико-ігрові методи, методи оптимізації, методи теорії нечітких систем, методи багатовимірного статистичного аналізу, методи розпізнавання образів та оцінка темпів економічного зростання і динаміки їх зміни [2; 10 – 13].

Значний внесок у дослідження методичного інструментарію оцінювання економічної безпеки регіону зробили як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, серед яких доцільно виділити наступних:

Чехович Г. Т. [13], вивчаючи методичні підходи до оцінки економічної безпеки країн та регіонів, запропонував матрично-графічну модель оцінки економічної безпеки території. Особливість останньої полягає у побудові, трансформованої відповідно до реалій макроекономічного становища України та світу, матриці, що досліджує вплив лаконічного переліку показників: обсяг та зростання ВВП (ВРП), обсяг прямих іноземних інвестицій, обсяги зовнішнього боргу та робочу силу країн (регіонів). До переваг запропонованого методу доцільно віднести простоту та оперативність процесу оцінювання рівня економічної безпеки (ЕБ). Однак, на нашу думку, інформаційний простір оцінювання має охоплювати всі ключові сфери життєдіяльності території, тому перелік показників оцінки рівня ЕБ має бути дещо розширеним.

Особливої уваги потребує наукова праця Пілько А. [2; 6], у якій автор робить акцент на вимірювання саме рівня ЕБ територіальних систем регіону. Так Пілько А. пропонує для оцінювання рівня ЕБ регіону використовувати комплекс економіко-математичних методів, зокрема для визначення стану територіальної системи задіяти моделі багатокритеріальної оптимізації, також моделі визначення порогового рівня економічної безпеки територіальних систем, що дозволяють врахувати інтенсивність змін показників розвитку регіону у порівнянні з аналогічними параметрами на макрорівні. Таким чином, вчений у [2; 6] спробував нівелювати вплив суб'єктивних оцінок, що можливі при використанні експертних методів визначення порогового рівня ЕБ.

Криленко В. І. [14] вважає, що вимірювання поточного стану рівня економічної безпеки регіону має проводитися за допомогою постійного моніторингу її складових, що дозволить системі управління ЕБ регіону гнучко реагувати на будь-які внутрішні та зовнішні зміни економічного, політичного та соціального характеру. В якості методичної бази оцінювання ЕБ регіону вчений пропонує застосовувати індекс конкурентоспроможності, що розраховується Фондом «Ефективне управління» [8] за 3-ма групами факторів конкурентоспроможності, питома вага яких встановлюється у відповідності до поточної стадії економічного розвитку території, її пріоритетів. Це такі групи: базові вимоги (40%), підсилювачі ефективності (50%) та фактори розвитку і інноваційного потенціалу (10%), що, в свою чергу складаються з 12-ох складових (інститути, інфраструктура, макроекономічне середовище, охорона здоров'я та початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність ринку товарів, ефективність ринку праці, рівень розвитку фінансового ринку, технологічна готовність, розмір ринку, рівень розвитку бізнесу та інновації). Розрахунок індексу конкурентоспроможності регіонів заснований на послідовному агрегуванні балів, починаючи з рівня змінних (низький рівень) аж до загального балу індексу конкурентоспроможності (високий рівень). Зазначена методика, під час розрахунку багатьох складових, спирається на опитування експертів, що вносить певний суб'єктивізм у результати оцінювання.

Науковці Небава М., Міронова Ю. [7] припускають, що ринкова система господарювання, а також впровадження реформ, що вносять докорінні політичні, суспільні, соціально-економічних та інших зміни в країну, суттєво впливають на рівень сприятливості економіко-правового середовища підприємництва, яке, в свою чергу, значно відрізняється за регіонами країни, а також на галузевому рівні. З огляду на це, автори у [7] пропонують застосовувати коефіцієнт ефективності забезпечення ЕБ галузі (сектора економіки) (KEj), який виражає співвідношення між корисним ефектом функціонування підприємств галузі і витратами та/чи недоотриманими вигодами (як фактичними, так і неопосередкованими), пов'язаними з

неналежним рівнем економічної безпеки. Зазначимо, що практичне використання запропонованої методики на регіональному рівні потребує адаптації та врахування місцевих ризиків та загроз підприємницької діяльності, його ролі на місцевому рівні, а також питомої ваги податків, які сплачуються до місцевих бюджетів. Загалом вчені у [7] пропонують оцінювати ЕБ регіону через призму виключно рівня сформованості системи економічної безпеки підприємництва галузі. Однак, на нашу думку, ЕБ регіону є поняттям складним та багатокомпонентним, тоді як підприємництво виступає лише однією з її складових. Тобто, ЕБ на рівні регіону вимагає більш комплексного підходу до оцінювання з врахування всіх сфер життєдіяльності території.

Губенко І. [15], вважає що індикативний склад для оцінювання рівня ЕБ має відповідати двом критеріям: забезпечити максимально достовірний аналіз та можливість оперативного одержання інформації для проведення розрахунків. Вчений виділяє наступні загальні індикатори ЕБ території: ВВП, дефіцит бюджету, темпи інфляції та економічного зростання, рівень тінізації економіки та середня заробітна плата. Однак, зазначений перелік не є вичерпним та не враховує демографічну, інноваційну та соціальну складові ЕБ.

В свою чергу, Бінько І. та Шлемко В. [16] пропонують оцінювати ЕБ за допомогою пролонгованого переліку показників, а саме додати до запропонованого вченим у [15] переліку показників такі: енергетична залежність, державні втручання та зовнішні борги, інтегрованість у світову економіку, сальдо експорту-імпорту, рівень безробіття, стан демографічних процесів, рівень та якість життя. Комплексна оцінка вищеперерахованих показників дозволить оцінити економічну незалежність, що, на думку цих науковців, є базовою засадою ЕБ і характеризує стійкість та стабільність регіональної, національної економік.

Яшин С. Н., Пузова Е. Н [2] оцінюючи ЕБ регіону, надають пріоритет у визначенні можливості регіонів протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам. Вчені розглядають вісім агрегованих груп показників, що характеризують ресурсний потенціал та ризики регіону.

Іванов А. [11] вважає, що рівень ЕБ конкретного регіону залежить від сумарної зваженої бальної оцінки 4-х груп показників: стабільності функціонування та розвитку регіону, стабільності функціонування та розвитку регіонального ринку капіталу та страхування, рівня ЕБ та стійкості сукупності підприємств, функціонуючих на території регіону та рівня ЕБ сукупності індивідуумів, що мешкають на цій території.

Важливо зазначити, що перелік показників, покладених в основу оцінювання ЕБ на місцевому рівні повинен залежати від національних та регіональних інтересів країни, стратегії розвитку конкретної території, що, в свою чергу, слугуватимуть критеріями для визначення порогових (критичних) значень цих показників для кожного регіону.

Широкого розповсюдження та практичного застосування набув теоретико-методологічний підхід до інтегральної оцінки рівня ЕБ країни та регіонів [2 – 4; 10; 13; 15; 16]. Саме він покладений в основу більшості методик комплексного оцінювання рівня ЕБ. Головною відмінністю у застосуванні інтегральної оцінки є вибір форми згортки (мультиплікативна чи адитивна) та переліку показників (індикаторів) ЕБ.

Безумовно, також для розрахунку рівня економічної безпеки регіону можливе використання модифікованої методики оцінювання економічної безпеки країни. Зокрема на регіональному рівні ця методика має бути адаптованою у розрізі індикативного простору (перелік показників оцінювання економічної безпеки на макрорівні необхідно привести у відповідність до головних сфер життєдіяльності регіону: виробнича, фінансова, енергетична, інвестиційна, зовнішньоекономічна, науково-технологічна, соціальна та екологічна) та підходу до нормування показників.

Узагальнюючи, зазначимо, що найбільш вживаною є інтегральна (комплексна) оцінка рівня економічної безпеки регіону, що виступає інструментом компаративного аналізу територіальних систем та дозволяє виявити найбільш нестійкі (слабкі, вразливі) регіони (складові їх ЕБ), тим самим стимулює території до розв'язання існуючих проблем. Більш того,

виконуючи аналітичну та координуючу функції, інтегральна оцінка рівня ЕБ регіону, виступає у ролі індикатора поточного стану усіх сфер життєдіяльності регіону, слугує інформаційною базою для оперативного управління ЕБ регіонів, що, в свою чергу, є підґрунтям для прийняття управлінських рішень та розробки системи пріоритетних тактичних та стратегічних заходів щодо стабілізації та підвищення рівня ЕБ регіонів.

У ракурсі подальшого дослідження лежать питання визначення вектору порогових та оптимальних значень індикаторів ЕБ регіону, обґрунтування вибору методів нормування їх значень та визначення вагових коефіцієнтів індикаторів для кожної складової ЕБ.

Список літератури

1. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 9 жовтня 2013 року N 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>.
2. Пілько А. Д. Постановка задачі оцінки рівня безпеки розвитку територіальної системи / А. Д. Пілько. – БІЗНЕС ІНФОРМ № 10 '2013. – С. 173 - 179.
3. Яремко І. І. Економічна безпека як складова національної безпеки держави / І. І. Яремко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua>.
4. Сухоруков А. І., Харазішвілі Ю. М. Щодо методології комплексного оцінювання складників економічної безпеки держави / А.І. Сухоруко, Ю.М. Харазішвілі. - Стратегічні пріоритети, №3 (28), 2013 р. – С. 5 – 15.
5. Индекс глобальной конкурентоспособности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info>
6. Пілько А. Д., Савчук Н. В. Моделювання процесу оцінювання рівня економічної безпеки регіону / А. Д. Пілько, Н. В. Савчук. – БІЗНЕС ІНФОРМ № 8 '2015. – С. 77 – 84.

7. Економічна безпека підприємства. Електронний навчальний посібник. Уклад. М. І. Небава, Ю. В. Міронова – Вінниця : ВНТУ, 2017. – 75 с.
8. Фонд «Ефективне управління» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.feg.org.ua/indexes/methodology>
9. Якименко Ю. М., Вибір підходу до оцінки економічної безпеки бізнесу в організації / Ю. М. Якименко. – «Економіка. Менеджмент. Бізнес» № 3 (13). – 2015. – С. 133 – 142.
10. Економічна безпека України: монографія; за ред. В.Г. Федоренка, І.М. Грищенка, Т.Є. Воронкової – К. : ТОВ «ДКС центр», 2017. – 462 с.
11. Иванов А. Методика оценки экономической безопасности региона / А. Иванов. – Региональная экономика: теория и практика. - № 43. – 2012. – С. 47 – 56.
12. Чехович Г. Т. Методичні підходи до оцінки економічної безпеки країн та регіонів / Г. Т. Чехович // Ефективна економіка. – 2013. - № 6. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_6_74.
13. Пономаренко В. С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование / В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова – Харьков: ИД «ИНЖЭК», 2004. – 144с.
14. Криленко В. І. Економічна безпека регіону як складова забезпечення національної економічної безпеки / В. І. Криленко. – Ефективна економіка № 2, 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1779>
15. Губенко І. В. Особливості формування системи показників економічної безпеки національної економіки / І. В. Губенко // Науковий вісник УДДЕУ. – 2011. – № 4 (12). – С. 55 – 60.
16. Шлемко В. Т. Економічна безпека України : сутність і напрями забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Білько. – К. : КНЕУ, 2012. – 193 с. – С. 158.